پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پژوهشکده تاریخ

پایان نامه کارشناسی ارشد

موضوع :

تحولات سیاسی قزوین از مشروطیت تا پایان عصر قاجار

استاد راهنما :

دکتر ناصر تکمیل همایون

استاد مشاور :

دکتر احسان اشراقی

نگارش :

حمید فرخ امینی

فهرست مطالب

	ص
مقدمه	
فصل اول:	
قزوین از دوران اسلامی تا به قدرت رسیدن قاجاریه	۸-۳۲
بخش اول:قزوین از اسلام تا پایتختی	۹-۱۵
بخش دوم: قزوین در دوران پایتختی	۱۵-۱۹
بخش سوم: قزوین در عصر پایتختی اصفهان	۱۹ - ۲۲
بخش چهارم:قزوین بعد از سقوط سلسله صفوی	۲۲ - ۲۶
بخش پنجم:قزوین و شخصیتهای فرهنگی و حکومتی	۲۶-۳۲
فصل دوم:	
قزوین در دوره قاجاریه	۳۲- ۶۱
بخش یکم: اوضاع اجتماعی و سیاسی	۳۳- ۴۰
بخش دوم: اوضاع فرهنگی	۴۰- ۵۰
کلیات فرهنگی شهر- علمای قزوین	۵۰-۵۷
بخش سوم: اوضاع حکومتی	۵۷- ۶۱
بخش چهارم: اوضاع اقتصادی	

فصل سوم

قزوین و حوادث آغازین عصر قاجاریه ۶۱-۷۹

بخش یکم: اخباریگری و واقعه شیخ محمد تقی برغانی ۶۲-۶۶

بخش دوم: ماجرای نان ۶۶-۶۸

بخش سوم: جنبش تنباکو در قزوین ۶۸-۷۱

بخش چهارم: قزوین در آستانه انقلاب مشروطیت ۷۱-۷۹

فصل چهارم

قزوین در کشاکش انقلاب مشروطیت ۷۹-۱۱۷

بخش یکم : دوره شکوفائی انقلاب ۸۰-۱۰۰

انتخاب نمایندگان - تحصن در امامزاده حسین - تشکیل انجمنها- تاسیس بانک ملی و نامه یک قزوینی - حوادث توپخانه و انعکاس آن در قزوین

بخش دوم: قزوین در استبداد صغیر ۱۰۰-۱۱۷

فتح قزوین - اوضاع شهر قزوین تا فتح تهران

فصل پنجم

اوضاع قزوین از فتح تهران تا کودتای ۱۲۹۹ شمسی ۱۱۷-۱۶۷

بخش یکم: بعداز فتح تهران تا جنگ جهانی اول ۱۱۸-۱۲۷

اشغال قزوین توسط روسها-انتخاب نمایندگان و تشکیل انجمن ولایتی - اولتیماتوم روسیه و عکس العمل مردم قزوین - تحصن مستبدان و مخالفان مشروطه در کنسولگری روسیه -

شورش و سرکشی ایلات ـ تحصن و اعتصاب نظمیه وپیامدهای آن ـ انتخاب نمایندگان دوره سوم مجلس

۱۳۷-۱۵۱ بخش دوم: قزوین در جنگ جهانی اول

قزوین در آستانه جنگ جهانی ـ شورش ایلات و ناامنی راهها ـ شیوع فساد ـ انگلیسیها و عکس العمل مردم ـ انتخاب نمایندگان دوره چهارم

۱۵۱-۱۶۷ بخش سوم: روسها در قزوین

ورود روسها ـ روسها و تحریک ایلات ـ اقدام قزاقهای روس در ضبط غله و بو جود آمدن قحطی ـ اعمال خلاف قانون روسها ـ تعداد نفرات قوای روس ـ خروج نیروهای روس از قزوین

فصل ششم

۱۶۷ ـ ۱۸۵ **قزوین پس از افول قاجاریه**

۱۶۸ ـ ۱۷۴ بخش یکم: قزوین در آستانه کودتای ۱۲۹۹ شمسی

۱۷۴ ـ ۱۷۵ بخش دوم: کودتای ۱۲۹۹ شمسی

۱۷۵-۱۸۵ بخش سوم: از کودتا تا پایگیری سلطنت پهلوی

حکومت نظامی و سختگیری حکام ـ تظاهرات و شورش مردم ـ فعالیت آزادیخواهان و انتخابات دوره پنجم ـ

فصل هفتم ۱۸۵-۲۳۷

جراید و شخصیتها ۱۸۶-۲۱۷

بخش یکم: شخصیتهای سیاسی

مشروطه خواهان و مخالفان آنها- نمایندگان قزوین ۲۱۷-۲۲۳

بخش دوم:شخصیتهای حکومتی قزوین ۲۲۳-۲۴۷

بخش سوم: جراید و روزنامه‌ها ۲۴۷-۲۴۷

نتیجه‌گیری ۲۴۸-۲۴۹

منابع ۲۴۹

اسناد وتصاویر ۲۴۸

مقدمه

در حدود نود سال از انقلاب مشروطیت ایران می‌گذرد. دراین مدت، کتابها و مقالات بسیاری نگاشته شده است. اسناد و مدارک جدید و بسیاری مورد توجه قرار گرفته که هریک به جای خود به روشن‌تر شدن زوایای مختلف و بعضاً تاریک این انقلاب کمک کرده است. اسناد و مدارکی که گاه نوشته‌ها و تألیفات قبلی را مورد تجدید نظر قرارداده‌اند.

اکثر مقالات و کتابهایی که به بررسی مشروطیت پرداخته‌اند، چندین شهر و منطقهٔ خاص و یا تعدادی از افراد و اشخاص مشهور را مورد بررسی قرارداده‌اند. حال آنکه، حرکت آزادیخواهانه و عدالت جویانهٔ مردم در آن برهه، تنها به شهرهائی چون تبریز و تهران و یا اصفهان و گیلان و شخصیت‌هایش منحصر نمی‌گشت. پیروزی مردم و شکست استبداد، حاصل حرکتی جمعی و خواستی همگانی بود، خیزشی که ریشه در اعماق قلوب و افکار ملت داشت. البته جرقه‌های این انقلاب از مسائل و حوادث تهران ناشی شد و لیکن این امر بر همه مسلم است که ادامهٔ آن بدون حمایت و پشتیبانی و خواست مردم شهرهای دیگر امکان پذیر نبود. تمام عوامل و زمینه‌هائی که در پیدایش جنبش مشروطیت در پایتخت مؤثر بودند، در دیگر نقاط کشور نیز عامل مخالفت با استبداد شمرده می‌شد. یقیناً فشار و سنگینی استبداد، برگرده‌های مردمی که دورتر از پایتخت زندگی می‌کردند به مراتب بیشتر می‌نمود. مطالبی که در کتب مربوط به این دوره درباره اوضاع اجتماعی و اقتصادی به رشته تحریر در آمده است، حاکی از

اوضاع دهشتناک آنروزگار است. در این کتاب ، گاه به اعمال وکردار شاهزادگان در شهرهای تحت امرشان اشاره رفته است. شاهزادگان و حاکمانی که بعد از برنده شدن در فروش مزایده گونهٔ ایالات، از هیچ عملی در پرکردن جیب خود و غارت مردم کوتاهی نمی‌کردند. آنها خود را مالک جان و مال مردم می‌دانستند و هرگونه اعتراضی را بشدت سرکوب می‌کردند و کمتر قدمی در جهت رفاه حال مردم برمی‌داشتند. اوضاع اقتصادی و اجتماعی شهرهای ایران، در هیچ دوره‌ای تا بدین درجه وخیم و اسفناک نبوده است و شاید در هیچ برهه‌ای بی پناهی و ناامیدی، مردم را تابدان حد نیازرده بود. سختی و بیدادگری استبداد در دوران ناصرالدین شاه به اوج شدت خود رسید، تا جائی که کوچکترین حرکت و تفکری که بوئی از آزادیخواهی و قانون‌طلبی داشت منکوب می‌گشت. مرگ وی تا حدودی زبانها را گویا ساخت و در گوشه و کنار روزنامه‌ها وشبنامه‌ها پرده از مظالم و فجایع استبداد برانداختند که زمزمه‌های مخالفت با دستگاه زور و ستم را در اینجا و آنجا باعث گشت. پس از تبدیل اعتراضات و مخالفتها به حرکتی عمومی و شکل گیری انقلاب در پایتخت، مردم شهرهای دیگر سرسختانه به حمایت ازآن پرداخته، از دریغ جان و مال کوتاهی نکردند ودر نهایت، استقرار مجلس و قانون را موجب گشتند. نقش شهرهای دیگر در این حرکت به گونه‌ای بود که به هنگام پیش آمدن استبداد صغیر و در حالیکه تهران در سکوت و خاموشی فرورفته بود و صدائی از آزادیخواهانش شنیده نمی‌شد به دفاع از انقلاب و دست آوردهای آن پرداختند و با جانبازیها و رشادتهایشان کا را چنان پیش بردند که چاره‌ئی جز شکست و تباهی برای مستبدان که در رأس آنان محمدعلیشاه قرارداشت، باقی نگذاشت.

یکی از شهرهائی که در حرکت آزادیخواهانهٔ انقلاب در آن ایام نقش بسزائی ایفا کرد، قزوین است. در هیچ کتاب و یا مقاله‌ای تاکنون به این مهم به طور مفصل پرداخته نشده است. به

گونه‌ای که در نگاه اول هیچ حرکت و جنبشی قابل توجه را نمی‌توان از این شهر انتظار داشت. ولی با کمی دقت در گذشتهٔ اجتماعی قزوین و همچنین توجه به موقعیت حساس آن از لحاظ فرهنگی و سیاسی و اقتصادی، مشخص خواهد شد که مردم و نخبگان این شهر نمی‌توانستند در مقابل تحولی عظیم، به عظمت انقلاب مشروطیت، بی توجه باشند. شهری که پایگاه مردان و دانشمندانی عظیم الشأن در طول تاریخ بوده است و مردمانش همیشه و در همه حال نسبت به حوادث و جریانات مهم تاریخی حساسیتی فوق العاده از خود نشان داده‌اند، شبیر کنه حوزه‌ها و مدارس علمیه‌اش زادگاه اندیشه‌های نو و جایگاهی جهت تبادل افکار بوده است، چگونه می‌توانست نسبت به این تحول فکری بی توجه بوده، از خود واکنش نشان نداده باشد. این سؤالات، نگارنده را بر آن داشت که به تحقیق و مطالعه در تحولات مشروطیت در قزوین بپردازد. اگر چه بظاهر،این امر، در ابتدا، با توجه به در دسترس نبودن مطالب و اسناد مورد نیاز کاری ناامیدکننده بنظر می‌رسید ولی با گذشت زمان و مطالعهٔ بیشتر و همچنین روایات و خاطرات اشخاص مطلع و بخصوص با ارشادهای عالمانهٔ استاد راهنمای رساله، جناب آقای دکترناصرتکمیل همایون و جناب آقای دکتر احسان اشراقی در سمت استاد مشاور،این کار به پیش رفت و در نهایت تا حدودی به روشن شدن تاریخ قزوین در آن برهه انجامید. این رساله، در واقع، مقدمه‌ای است برای کارهای بیشتر و عمیقتر که امید است با پیداشدن اسناد و مدارک جدید، نقش این شهر و مردمانش در تحولات تاریخ معاصر کاملاً بیان شده و کمکی به شناخت هرچه بهتر تاریخ میهن عزیزمان ایران باشد. در ضمن لازم است از همکاری مسئولین موسسه پژوهش و مطالعات فرهنگی و سازمان اسناد ملی ایران و راهنمائیهای همشهریان عزیزم بخصوص آقایان: دکترباقرعاقلی، عبدالحسین شهیدی، حسن صدرحاج سیدجوادی، سیدجمال زرآبادی، رضاصمدیها، علی شهیدی و خانم انصاری، کمال تشکر و تقدیر را بنمایم.

حمید عزنوایی

در اینجا لازم است در ارتباط با منابع و مآخذ مورد استفاده در این رساله توضیحاتی مختصر ارائه گردد:

علاوه بر منابع دست اول و معتبری که درباره انقلاب مشروطیت نگاشته شده ، بسیاری از اسناد و مدارک به جای مانده از آن دوران نیز مورد استفاده قرارگرفته است. که بعضی از آنها بعنوان نمونه در پایان رساله آورده شده است. همچنین از خاطرات شفاهی افرادی که در آن ایام می‌زیسته یا خود از دیگران شنیده‌اند، استفاده شده است. در زیر به بعضی از منابع مورد استفاده اشاره می‌شود.

۱ - اسناد نویافته و چاپ نشده

در تهیهٔ این رساله، علاوه بر منابع دست اول مربوط به تاریخ مشروطیت، اسناد به جای مانده از آن دوران نیز مورد استفاده قرارگرفته است. بخصوص اسناد نویافته و منتشر نشدهٔ موجود در سازمان اسناد ملی ایران و موسسه پژوهش و مطالعات فرهنگی وابسته به بنیاد جانبازان، که می‌توان گفت مطالب فصلهای پنج و شش که از قسمتهای مهم این رساله هستند بر اساس آن اسناد تدوین گشته است. اسنادی که در این دو موسسه موجود است ، تلگرافها، نامه‌ها و طومارهای متعددی را شامل می‌شود. بعضی از تلگرافها یا نامه‌ها به مسائل حکومتی و عزل و نصب‌ها مربوط بوده و بصورت رمز یا عادی می‌باشند. در بسیاری از این تلگرافها، اطلاعات مفیدی دربارهٔ حاکمان شهر و علت تعویض آنها بدست می‌آید و همچنین دربردارنده توضیحاتی سودمند راجع به اوضاع سیاسی و اجتماعی است. تعداد دیگری از این نامه‌ها و تلگرافها مربوط به اشخاص و گروههای مختلف است که به بهانه‌های مختلف به مرکز فرستاده یا

مخابره شده‌اند. اسنادی که در سازمان اسناد ملی ایران در دسترس پژوهندگان قرار دارد طبقه بندی شده و دارای فهرست موضوعی است، ولی اسناد موسسه پژوهش و مطالعات فرهنگی فاقد خصوصیات مذکور بوده و بتازگی کار شماره گذاری و طبقه بندی آن شروع شده است که این امر، خود کار تحقیق را مشکل می‌ساخت.

بعضی از اسناد منتشر شده نیز در تهیهٔ این رساله استفاده شده است که البته در مقایسه با اسناد منتشر نشده تعداد بسیار کمی را به خود اختصاص داده و از سه تا چهار مورد تجاوز نمی‌کند.

۲- مذاکرات مجلس شورای ملی

صورت مذاکرات مجلس در ادوار شش گانه مجلس، یکی دیگر از منابع این رساله است که از خلال سخنرانی‌های نمایندگان قزوین در آن دوران، اطلاعات زیادی دربارهٔ اوضاع و احوال شهر از جنبه‌های مختلف بدست می‌آید. بایستی افزوده شود که این صورت مذاکرات، در ابتدا، از دوره هفتم به بعد منتشر شده است و تا سال ۱۳۲۵ ش، مذاکرات نمایندگان در ادوار شش گانه مجلس چاپ نشده بوده است ولی در تاریخ ۱۸ اسفند ۱۳۲۴ ش که مجلس اعتبار لازم برای طبع و انتشار آن را تصویب می‌کند، بعد از مدتی این کار به مدیریت سید محمد هاشمی انجام می‌شود. البته مطالعهٔ تمامی مجلدات این مذاکرات کار بسیار مشکلی می‌باشد ولی خوشبختانه موسسهٔ بنیاد تاریخ سخنرانی‌های تمام نمایندگان در دوران شش گانه مجلس بر اساس اسامی آنها به صورت اطلاعات کامپیوتری ثبت کرده است.

۳- منابع چاپی

این دسته از منابع، اطلاعات مفید وارزشمند ولی مختصر و کوتاهی دربارهٔ حوادث قزوین

در آن ایام ارائه می‌دهند . در بعضی از موارد نیز، چون فتح قزوین، مطالب بیشتر آنها شبیه به یکدیگر بوده، حداکثر از یک صفحه تجاوز نمی‌کند.به عنوان مثال ،کل مطالبی که در کتاب تاریخ مشروطهٔ کسروی راجع به تحولات قزوین بیان گردیده ، از ده سطر بیشتر نیست، تنها در جلد دوم کتاب نامبرده (تاریخ هجده سالهٔ آذربایجان)، چند صفحه‌ای راجع به بازگوکردن نقل و قول یکی از آزادیخواهان قزوین، دربارهٔ فتح شهر توسط مجاهدان، اختصاص داده است. بقیهٔ منابع نیز اگر به این مسأله پرداخته‌اند با اختلاف بسیار کمی همان مطالب را مطرح کرده‌اند. در این بین چند کتاب وجود دارد که نسبت به سایر منابع از اهمیت بیشتری برخوردار است. در اینجا به معرفی بعضی از آنها پرداخته خواهد شد.

الف) مینودر یا باب الجنه قزوین،«تألیف سیدمحمدعلی گلریز»: این کتاب در دو جلد راجع به تاریخ، جغرافیا، آثار باستانی و شرح حال دانشمندان و شاعران قزوین نوشته شده است. مؤلف که خود اهل قزوین و در ایام مشروطیت جزو آزادیخواهان بوده است در جلد اول کتاب، مطالب ارزشمندی را دربارهٔ حوادث مشروطیت در قزوین به رشتهٔ تحریردر آورده است. از جملهٔ آنها اشارات سودمندی دربارهٔ تشکیل انجمنها، فعالیت آزادیخواهان و مستبدان است. ولی باید افزوده شود این توضیحات بسیار اندک است و نسبت به کل مطالب کتاب که بیش از هزار صفحه می‌باشد تنهاپنج صفحه به این مسأله اختصاص یافته است.

ب) تاریخ بیداری ایرانیان ،تألیف ناظم الاسلام کرمانی»: این کتاب در سه جلدبه چاپ رسیده که جلد اول آن به صورت مقدمه است . مؤلف چنانکه خود در آغاز جلد اول اشاره کرده است، از شب سه شنبه دوم ذی‌حجه ۱۳۲۳ هـ ق، به ثبت دیده‌ها و شنیده‌هایی پرداخته که آنها را به انقلاب ایران و بیداری ایرانیان مربوط می‌دانسته است. بعضی از مطالبی که درکتاب وی در بارهٔ قزوین آمده است،منحصر به فرد است، از جمله می‌توان به واقعهٔ تنبیه سید جمال نامی از روحانیون

قزوین، توسط حاکم شهر در آستانهٔ انقلاب مشروطیت و همچنین اعتراض و تحصن مردم قزوین در ماجرای مهاجرت اول و دوم علما به حضرت عبدالعظیم و قم اشاره کرد. ضمناً در جلد دوم کتاب، اطلاعاتی را در مورد فتح قزوین و ورود روسها به این شهر ارائه می‌دهد.

ج)**تاریخ انقلاب مشروطیت و تاریخ هیجده سالهٔ آذربایجان «تألیف احمد کسروی»**:همانطور که در قبل توضیح داده شد، در جلد اول کتاب کسروی، اطلاعات چندانی راجع به مشروطیت و تحولات آن در قزوین یافت نمی‌شود، و تمام خبرهائی که وی در این زمینه ارائه‌می‌دهد از چندین سطر و حداکثر یک صفحه تجاوز نمی‌کند. تنها در جلد دوم کتاب یعنی تاریخ هیجده سالهٔ آذربایجان، هنگام شرح ماجرای فتح قزوین اشاراتی دربارهٔ حوادث قزوین کرده است. البته این اندازه اطلاعات را نیز به نقل از یکی از آزادیخواهان قزوین بنام میرزا حسین خیاط، آورده است.

د) **روزنامهٔ اخبار مشروطیت ایران و انقلاب ایران«تألیف میرزاسیداحمدتفرشی حسینی»**: این کتاب در واقع یادداشتهای تاریخی وی در سالهای ۱۳۲۱ تا ۱۳۲۸ هـ‌ق، به انضمام وقایع استبداد صغیر، از نویسنده‌ای گمنام است. در این کتاب، اطلاعات و اخبار پراکنده ولی ارزشمندی راجع به قزوین و تحولات آن یافت می‌شود، اگرچه بعضی از این اخبار مبتنی بر شایعات بوده ولی در جای خود ارزشمند است، بخصوص اینکه بعضی از حوادثی راکه او نقل کرده در منابع دیگر یافت نمی‌شود. در این مورد می‌توان به نقل وقایع قزوین بعد از مهاجرت به قم و تحصن آنها در آنجا اشاره کرد.

هـ) **تاریخ انقلاب مشروطیت ایران «تألیف دکتر مهدی ملک زاده»**: این کتاب در هفت جلد نگاشته شده است و هر جلد به نام یکی از شهدای بنام انقلاب مشروطیت یعنی: ملک المتکلمین، میرزاجهانگیرخان، سیدجمال الدین واعظ، حاجی میرزاابراهیم آقا، قاضی قزوینی، روح

القدس، ثقةالاسلام است.

در این بین مجلدات چهارم و پنجم به بعضی مسائل قزوین در آن زمان اشاره کرده است. از جمله این موارد می‌توان وقایع قزوین در استبداد صغیر، و نقش مجاهدان قزوینی در فتح قزوین و تهران اشاره کرد. بعضی از مطالب نقل شده توسط این مؤلف، منحصر به فرد است. که از جمله می‌توان به نقل تلگرافهای علمای مخالف مشروطه به دربار و حمایت آنان از اقدام شاه در برانداختن مجلس اشاره کرد

و)تاریخ رجال ایران قزوین ۱۲،۱۳،۱۴ ،تألیف مهدی بامداد: این کتاب در شش جلد راجع به شرح حال رجال ایران دورهٔ قاجار پرداخته است. شرح حال بعضی شخصیت‌های سیاسی و حکومتی قزوین در قبل و بعد از مشروطه در این کتاب یافت می‌شود.

۳- کتب خاطرات

الف) خاطرات حاج سیاح یا دورهٔ خوف و وحشت «تألیف محمدعلی بن محمدرضا»: وی از سن بیست ودو سالگی به قصد سیاحت از ایران خارج شده و بعد از هجده سال سیر و سیاحت در کشورهای مختلف جهان به وطن بازگشته است. مدتی بعد از بازگشت، شروع به سیر و سفر در ایران کرده و مشاهدات خود را ثبت نموده است. کتاب فوق شرح خاطرات وی از هنگام ورودش بایران در ۱۴ رجب ۱۲۹۴ هـ ق، مقارن با سلطنت ناصرالدین شاه، تا ماههای اول سلطنت احمدشاه، یعنی حدوداً سی سال را شامل می‌شود. وی مدتی بعد از ورودش به ایران مورد سؤظن حکومت قرار گرفت و مدتی نزدیک به دوسال در قزوین زندانی شد. خاطرات وی در این ایام، اطلاعات جالبی را دربارهٔ جنبش تنباکو در قزوین دربردارد، همچنین در هنگام اوج گیری مشروطیت ، وقایعی راجع به قزوین نقل کرده است که در جای دیگر دیده نشده

است. از جمله آن حوادث واقعهٔ تیراندازی وسؤ قصد به جان حاجی خمامی یکی از هواداران و همفکران شیخ فضل ا...نوری است.

ب) یادداشتهای تاریخی راجع به فتح ایران واردوی برق «تألیف میرزاعلیخان دیوسالارملقب به سالارفاتح»: مؤلف، خود از مشروطه خواهان و مجاهدان معروف آن ایام و از همرزمان و معاونین یپرم خان بوده ودر تصرف قزوین و فتح تهران شرکت داشته است. کتاب فوق، شرح خاطرات وی در آن ایام است. ضمناً از میان نوشته‌های مؤلف، آگاهی‌های سودمندی دربارهٔ بعضی مشروطه خواهان و مجاهدان قزوینی بدست می‌آید.

ج) **کلیات دیوان عارف قزوینی**: این دیوان به اهتمام عبدالرحمن سیف آزاد منتشر شده و همانطور که از نام کتاب برمی‌آید، مربوط به سروده‌ها و تصانیف عارف قزوینی است. در ابتدای این کتاب ، شرح حالی از عارف، به قلم خود او، وجود دارد که در واقع خاطرات جالبی از دوران زندگی وی در قزوین و تهران است. گرچه این خاطرات بیشتر مربوط به دوران قبل از مشروطیت است ولی در جای خود از اهمیت زیادی برخوردار می‌باشد. از جملهٔ وی به بعضی دوستان خود اشاره می‌کند که بعدها جزو مشروطه خواهان شده و سمت‌هائی را نیز عهده‌دار گردیده‌اند. توضیحات عارف دربارهٔ زندگی و خصوصیات اخلاقی و روحی برخی از این اشخاص، بسیار سودمند و راهگشا است. از جملهٔ این افراد می‌توان از مرتضی خان بهشتی یکی از مجاهدان، و سردار مفخم یکی از نمایندگان قزوین نام برد.

فصل‌بندی رساله

در فصل اول این رساله،به تاریخ پر فراز و نشیب قزوین، از دورهٔ اسلامی تا قاجاریه، پرداخته شده است. گرچه مطالب آن به صورت خلاصه و گذرا بیان گردیده است ولی ممکن است برای آشنایی با سابقهٔ تاریخی و فرهنگی آن شهر و در درجهٔ بعد پرداختن به تحولات تاریخ معاصر کافی بنظر برسد. ودر نهایت سعی برآن قرارگرفته است که موقعیت قزوین و اهمیت آن در مقاطع حساس تاریخی مورد توجه‌واقع شود و خصوصیت مشترکی که در تمامی ادوار گذشته، این شهر را مورد توجه صاحبان قدرت درآن روزگار قرار می‌داد، بیان گردد، تا راه برای شناخت حوادث بعدی هموار گردد.

فصل دوم و سوم رساله، اوضاع قزوین را در دورهٔ قاجار از جنبه‌های مختلف مورد بررسی قرارداده است، و مباحث آن حوادث این دوره را تا آغازین عصر مشروطه دربرمی‌گیرد. لذا در بخشهای مختلف به مسائل و جریانات سیاسی، اجتماعی و فرهنگی و اقتصادی اشاره شده است که تعدادی از آنها همانند برخی حوادث طبیعی و خصوصیات فرهنگی، اختصاص به خود قزوین دارد و بعضی دیگر مانند،«اخباریگری» و واقعهٔ شهادت شیخ محمدتقی برغانی (شهید ثالث)، «جنبش تنباکو»، قحطی و کمبود نان ...در ارتباط با تحولات عمومی کشور است.

خیزش و حرکت آزادیخواهانهٔ مردم ، در مخالفت با استبداد و هدایت فکری و عملی آنها توسط رهبران مذهبی و سیاسی این شهر و واکنش تمامی آنها در رویارویی باجریانهای مبارزه

درمرکز، از مطالب و مباحث طرح شده در فصل چهارم است. در بخشهای مختلف، به رویدادهای مهمی مانند تشکیل انجمن‌ها، انتخاب نمایندگان،حوادث توپخانه و واکنش عمومی مردم، استبداد صغیر، فعالیت آزادیخواهان و فتح شهر توسط انقلابیون و برخی وقایع دیگر، پرداخته شده است. به طورکلی از بیان این مطالب، مشخص می‌شود که حرکت آزادیخواهانه و ضد استبدادی مردم قزوین، در جریان نهضت مشروطیت، از پویایی ویژه‌ای سود جسته که خود حاکی از ریشه دار بودن نهضت در این شهر است.

در فصل پنجم، اوضاع قزوین از فتح تهران تا پایان جنگ جهانی اول مورد بررسی قرار گرفته است. مطالب این فصل نسبت به فصول قبل، از خصوصیات ویژه‌ای برخوردار است. نخستین ویژگی آن، تنوع مباحث و مطالب است که یک دورهٔ تقریباً ده ساله را دربرمی‌گیرد و به حوادثی مانند اشغال قزوین توسط روسها، انتخاب نمایندگان در دوره‌های مختلف،وقوع جنگ جهانی و پیش آمدن قحطی و گرسنگی، سرکشی و شورش ایلات، فعالیت مشروطه‌خواهان و انتشار جراید وبسیاری مسائل دیگر می‌پردازد. ویژگی مهم دیگری که این فصل داراست، این است که بیشتر مطالب آن بر اساس اسناد و مدارک نویافته و چاپ نشده تنظیم گشته است. ودر واقع، این اسناد و مدارک، برای اولین بار دراین رساله مورد استفاده قرارگرفته است که در جای خود کمک مؤثری برای روشنتر شدن مسائل آن دورهٔ قزوین است.

در فصل ششم، حوادث و تحولات قزوین، از پایان جنگ جهانی اول تا افول سلسلهٔ قاجاریه مورد بررسی قرار گرفته است. در آغاز، اوضاع قزوین، در آستانهٔ کودتای رضاخان بیان گردیده و سپس به شکل گیری کودتا و نتایج آن در این شهر اشاره شده است. پرداختن به مسائلی مانند حکومت نظامی و سختگیری حکام، مخالفتهای مردمی با حکومت نظامی، تظاهرات و شورش مردم و حضور آزادیخواهان در جریان انتخابات دوره پنجم، از اهداف

این فصل بوده است. مطالب این فصل نیز مانند فصل قبل بیشتر براساس اسناد و مدارک تهیه گشته است.

فصل هفتم،به جراید و شخصیتهای قزوین در دورهٔ مشروطه پرداخته است. در تهیهٔ مطالب این فصل، به بعضی اسناد در ارتباط با مطبوعات و شرح حال بعضی از مشروطه‌خواهان استناد گشته است. در چندین بخش، به نحوهٔانتشار جراید و موسسین آنها اشاره شده ودر بخشهای دیگر به شرح حال مشروطه خواهان و مجاهدان و نقش آنان در پیروزی انقلاب پرداخته شده است. شرح حال تعدادی از نمایندگان قزوین در دوران پنجگانهٔ مجلس که تحقیق دربارهٔ آنها امکان پذیر بوده از مطالب دیگر این فصل است وبالاخره در نهایت نتیجه‌گیری کلی که از مباحث این رساله به عمل آمده، بیان شده است.

فصل اول

قزوین از دوره اسلامی تا بقدرت رسیدن قاجاریه

درآمد:

در این فصل سعی بر آن است که با پرداختن به تاریخ پرفراز و نشیب این شهر، سیمای روشنی از آن ارائه گردد.هرچند این بررسی بصورت خلاصه وگذرا بیان گردیده،ولی مبین اوضاع قزوین در مقاطع‌مهم تاریخی خواهد بود.دورانی که قزوین به علل و عوامل متعدد و مختلف مورد توجه صاحبان قدرت قرارگرفت وبر اثر این توجه در مراحل مختلف ، شاهد جنگها،ویرانی ها و یا بالعکس پذیرای پیشرفت و ترقی بوده است .بررسی علل و عوامل توجه صاحبان قدرت،شرح پیشرفت ها و تنزل های این شهر زمینه‌ای برای شناخت هرچه بهتر، جریانات بعدی که در آن اتفاق می‌افتاد، خواهد بود.

بخش یکم

قـزوین تا دوران پایتختـی

پس از انقراض دولت ساسانی به دست مسلمانان تا آغاز قرن سوم هجری شهر قزوین بدست حکامی اداره می‌شد که از مرکز خلافت فرستاده می‌شدند[1]، زیرا این شهر در آن ایام از موقعیت ویژه‌ای برخوردار بود. قزوین در نظر مسلمانان بعنوان دژی مستحکم و نیرومند در مقابل قوم دیلم و حملات آنها بشمار می‌رفت. قوم دیلم به شدت هرچه تمام در مقابل پیشرویهای مسلمین بدان سو،مقاومت می‌کردند و مانع از گسترش اسلام در نواحی شمال ایران می‌شدند و گاه گاهی نیز مسلمانان را مورد حمله قرارمی‌دادند.این مسأله یعنی اهمیت قزوین به عنوان پادگان و مرکز تجمع نیروهای اسلام باعث می‌گشت این شهر در آن دوران از اهمیت خاصی برخورداباشد،در این زمان بود که چهره شهر اندک اندک به صورت یک شهر اسلامی تغییر

---

۱. حمدا... مستوفی قزوینی تاریخ گزیده به اهتمام دکتر عبدالحسین نوایی (تهران، چاپخانه سپهر،۱۳٦٦)ص ۷۹۰تا۷۹۴.